

วาทกรรมอัตลักษณ์คุณค่าผู้สูงอายุในชุมชน*

Identity discourse on elderly value in the community

สมชาย ชัยจันทร์ APN, พย.ม.** ขนิษฐา นันทบุต APN, Ph.D***
Somchai Chaichan APN, MSN** Khanitta Nantaboot APN, Ph.D***

บทความวิจัย

วารสารพยาบาลศาสตร์และสุขภาพ
Journal of Nursing Science & Health
ปีที่ 41 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มีนาคม) 2561
Volume 41 No.1 (January-March) 2018

บทคัดย่อ

วาทกรรมอัตลักษณ์คุณค่าผู้สูงอายุในชุมชน เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวาทกรรมคุณค่าผู้สูงอายุกับระบบการดูแลผู้สูงอายุในชุมชน วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวาทกรรมคุณค่าผู้สูงอายุและการประกอบสร้างอัตลักษณ์คุณค่าผู้สูงอายุในชุมชน รูปแบบวิจัยเป็นการวิเคราะห์วาทกรรมร่วมกับการศึกษาบริบทชุมชนวัฒนธรรมและวิถีชีวิตผู้สูงอายุที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าผู้สูงอายุ ผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย ผู้สูงอายุที่ทรงคุณค่า กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มแกนนำ อาสาผู้สูงอายุ และกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้สูงอายุ จำนวน 50 คน เก็บข้อมูลด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และบันทึกภาคสนาม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์วาทกรรม ได้แก่ การวิเคราะห์ตัวบท ปฏิบัติการวาทกรรม และปฏิบัติการทางสังคมวัฒนธรรม ผลการศึกษาพบวาทกรรมและประกอบสร้างอัตลักษณ์คุณค่าผู้สูงอายุในชุมชน ได้แก่ ทุกชีวิตมีค่า ผู้ช่วยเหลือชุมชน ผู้ให้วิชาความรู้ ผู้นำพาทุนทางสังคมสูง ผู้มีพระคุณ และเป็นญาติผู้ใหญ่ เป็นต้น

คำสำคัญ: วาทกรรม อัตลักษณ์ คุณค่าผู้สูงอายุ ชุมชน

Abstract:

Identity discourse on the elderly value in the community as a part of the study on “elderly value discourse with the elderly care system in the community”. The research aims to study the elderly value discourse and elderly value identity constructing in the community. The research was designed by discourse analysis with the together studied the community contexts, cultures and elderly lifestyles related to the elderly value. The data were collected from the valuable elderly group, the community leaders, the group leaders, the elderly volunteers and the group of people related to the elderly care total 50 persons by participatory observation, in-depth interviews, group discussion and field note records. Data were analyzed by discourse analysis include text, discourse practice, and sociocultural practice. The research found that the discourse of identity of the elderly in the community, including life values, community helpers, educators, leaders, high social capital, patrons and elder relatives. The findings from the study revealed that the elderly value discourse is the key idea to provide care for the elderly. The elderly care should be consistent with lifestyle and value identity of the elderly.

keywords: discourse, identity, elderly value, community

*Research funding supported by the Graduate School, Khon Kaen University

**Doctor of Philosophy (Nursing) student, Faculty of Nursing, Khon Kaen University

***Associate Professor, Faculty of Nursing, Khon Kaen University

บทนำ

สังคมไทยกำลังก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ในปี 2568¹ การเป็นสังคมผู้สูงอายุคือการเพิ่มขึ้นทั้งจำนวนและสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุ ขณะเดียวกันสังคมผู้สูงอายุก็สร้างความกังวลถึงปัญหาและผลกระทบที่จะตามมา ด้วยองค์ความรู้และข้อมูลประชากรศาสตร์ด้านผู้สูงอายุสร้างการรับรู้ของสังคมต่อผู้สูงอายุในเชิงลบ ศาสตร์ด้านผู้สูงอายุทั้งทางชีววิทยา จิตวิทยา และสังคมศาสตร์ต่างเชื่อว่าการสูงอายุคือความเปลี่ยนแปลงในด้านความเสื่อมถอยของร่างกาย จิตอารมณ์และสังคมที่เพิ่มขึ้นตามวัย ส่งผลให้เกิดการเจ็บป่วยทั้งด้วยโรคเรื้อรัง ความสามารถในการดูแลตนเองที่ลดลง การต้องพึ่งพาคนอื่นเพิ่มขึ้น ปัญหาสุขภาพจิต ปัญหาการปรับบทบาททางสังคม^{2,3,4} ข้อมูลประชากรศาสตร์จากการสำรวจภาวะสุขภาพผู้สูงอายุของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่า ผู้สูงอายุเกินครึ่งหนึ่งประเมินตนเองว่ามีสุขภาพไม่ดี ผู้สูงอายุอยู่ตามลำพังเพิ่มสูงขึ้น ผู้สูงอายุที่มีความต้องการคนคอยช่วยเหลือเพิ่มมากขึ้นแต่ไม่สามารถจัดหาได้⁵ จะเห็นได้ว่าภาพของการเป็นสังคมผู้สูงอายุที่สังคมรับรู้จึงเต็มไปด้วยอัตลักษณ์เชิงลบของผู้สูงอายุ คือการเจ็บป่วย อ่อนแอ การเป็นภาระของครอบครัวและสังคม ที่เกิดจากการประกอบสร้างทางวาทกรรม

กระบวนการทางวาทกรรม คือการประกอบสร้างความหมาย การประกอบสร้างอัตลักษณ์ การบ่งบอกความเป็นตัวตน และการสร้างภาพแทนให้กับสรรพสิ่งด้วยชุดความรู้หนึ่งผ่านสถาบันทางสังคม^{6,7} ได้แก่ สถาบันการแพทย์ สถาบันการศึกษา สถาบันรัฐ สถาบันทางเศรษฐกิจ และสื่อสารมวลชน สถาบันสังคมได้ประกอบสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์เชิงลบให้กับผู้สูงอายุคือความเจ็บป่วย อ่อนแอ เป็นภาระ และสร้างภาพแทนปัญหาผู้สูงอายุแบบเหมารวมด้วยชุดความรู้และข้อมูลจากสถาบัน

ชุดความรู้ทางการแพทย์ประกอบสร้างผู้สูงอายุด้วยการกระบวนทัศน์ทางชีวการแพทย์ที่ว่าด้วย

ความเสื่อมของอวัยวะที่เพิ่มขึ้นตามวัย ความเสื่อมนำไปสู่ความอ่อนแอของอวัยวะ การเจ็บป่วย และความพิการ ขณะที่สถาบันการศึกษาผลิตซ้ำความรู้ด้านความเสื่อมถอยของร่างกายผู้สูงอายุและแบ่งแยกร่างกายผ่านการเรียนการสอนและการวิจัย สถาบันรัฐใช้กฎหมายนโยบายกำกับดูแลผู้สูงอายุแบบเหมารวม ผู้สูงอายุจึงเสมือนร่างกายที่อ่อนแอที่รัฐต้องจัดการ สงเคราะห์และดูแล เช่น การจ่ายเบี้ยเลี้ยงชีพผู้สูงอายุ หกสิบปีขึ้นไป การเกษียณอายุการทำงาน หกสิบปี กองทุนสวัสดิการดูแลผู้สูงอายุทั้งภาครัฐและเอกชน ขณะที่สถาบันทางเศรษฐกิจอุตสาหกรรมที่เน้นการผลิตจำนวนมากได้ประกอบสร้างวาทกรรม “การพัฒนา” และ “ความทันสมัย”^{2,6} ที่ผลักดันให้ผู้สูงอายุกลายเป็นแรงงานที่ด้อยคุณค่าในระบบการผลิตจำนวนมาก ความสามารถในการผลิตที่ลดลง ความล้าหลังในเทคโนโลยีสมัยใหม่ การเลิกจ้างอย่างถูกกฎหมายและการเป็นภาระการพึ่งพิงทางการเงินของ นอกจากนี้ สื่อสารมวลชนต่างผลิตซ้ำและตอกย้ำวาทกรรมอัตลักษณ์ด้านลบและปัญหาผู้สูงอายุให้เด่นชัดมากขึ้น เช่นคำว่า “ระเบิดเวลาสังคมผู้สูงอายุ กระทบรัฐจัดเป็นวาระแห่งชาติ”⁸ หรือ “นักวิชาการ เตือน ไทยเจอสินามิ ผู้สูงวัย คาดอีก 15 ปี ไทยมีคนสูงวัย 14 ล้านคน คิดเป็น 1 ใน 5 ของประชากรทั้งประเทศ วัยแรงงานแบกค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพสูงมากขึ้น คนแก่มีแนวโน้มโดนทิ้งมากขึ้น”⁹ ทำให้สังคมเชื่อและเข้าใจว่า ความสูงอายุป็นปัญหาที่กำลังทวีและจะส่งผลกระทบรุนแรงต่อสังคมในวงกว้าง ไม่ว่าจะเป็นปัญหาค่าด้านเศรษฐกิจที่รัฐจำเป็นต้องจัดเตรียมงบประมาณประเทศเพื่อการดูแลผู้สูงอายุ หรือครอบครัวที่แบกรับค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพผู้สูงอายุ ปัญหาสังคมที่วัยแรงงานทั้งถิ่นฐานและสมาชิกของครอบครัวรวมทั้งผู้สูงอายุเพื่อทำงานในเมืองและเขตเศรษฐกิจ ทำให้ผู้สูงอายุอยู่ตามลำพังมากขึ้น หรือการนำเสนอให้เห็นถึงความกังวลของกองทุนที่เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้สูงอายุที่คาดว่าค่าใช้จ่ายในการดูแลผู้สูงอายุจะเพิ่มสูงขึ้นส่งผลต่อเสถียรภาพของกองทุน เช่น

“ประกันสังคมระดมสมองรับมือ “สึนามิผู้สูงอายุ” หวั่นกองทุนชราภาพล้ม”¹⁰ เหล่านี้เป็นอัตลักษณ์เชิงลบที่สถาบันสังคมประกอบสร้างผลิตซ้ำและตอกย้ำวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุเชิงลบแบบเหมารวม

ทัศนคติเชิงลบต่อผู้สูงอายุแบบเหมารวมส่งผลให้ผู้สูงอายุถูกปฏิบัติและถูกเลือกปฏิบัติด้วยอคติแห่งวัย¹¹ ด้วยทัศนคติที่ว่าผู้สูงอายุคือผู้ที่ไร้ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน มีความเสื่อมทางกาย มีสุขภาพไม่ดี ทำให้ไม่สามารถปฏิบัติงานได้ตามปกติ ความสามารถเป็นผู้ผลิตทางเศรษฐกิจอุตสาหกรรมลดลง การเป็นภาระของครอบครัวและสังคม ร่างกายผู้สูงอายุจึงถูกจัดการประหนึ่งคนป่วยที่ต้องได้รับการดูแลในขณะที่ร่างกายยังแข็งแรง ระบบ“การเกษียณ” เป็นวาทกรรมที่แสดงถึงการจัดการร่างกายผู้สูงอายุด้วยนัยยะ “ความไม่มีประโยชน์” และ “ความเสื่อมถอยด้านศักยภาพในการทำงาน” และการเลิกจ้างงานผู้ที่มีอายุ 60 ปีอย่างถูกกฎหมาย ระบบการจ่าย “เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ” ที่รัฐจัดการช่วยเหลือและสงเคราะห์ผู้สูงอายุเพื่อให้ดำเนินชีวิตอยู่ได้ประหนึ่งผู้พิการทุพพลภาพ หรือแม้แต่กิจกรรม “การส่งเสริมคุณค่าผู้สูงอายุ” ที่มักเกาะเกี่ยวกับทัศนะต่อผู้สูงอายุเชิงลบด้วยการแจกเงินหรือสิ่งของเครื่องใช้กับผู้สูงอายุที่ดูเหมือนเป็นการตอบแทนและให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุแต่กลับสร้างให้ผู้สูงอายุเป็นผู้รอรับการสงเคราะห์ในขณะที่ยังสามารถช่วยเหลือตนเอง คนอื่นได้เช่นกัน

ความเป็นจริงผู้สูงอายุในสังคมมีความแตกต่างหลากหลายตามช่วงอายุ ความสามารถในการทำกิจวัตรหรือเชี่ยวชาญทางสังคม เช่น กลุ่มแข็งแรงพึ่งตนเองได้ ซึ่งต้องการการดูแลด้านการเสริมสร้างสมรรถภาพร่างกายและการสร้างเสริมสุขภาวะ กลุ่มที่ร่างกายเริ่มมีสภาวะการเสื่อมถอยบ้าง ต้องการการดูแลบ้างบางส่วน และกลุ่มที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ อาจต้องพึ่งพาผู้อื่นมากขึ้น¹² อัตลักษณ์เชิงลบผู้สูงอายุที่สังคมประกอบสร้างคือการเจ็บป่วยและการเป็นภาระแบบเหมารวมไม่สามารถเป็นตัวแทนผู้สูงอายุได้ทั้งหมด ดังนั้น

อัตลักษณ์ผู้สูงอายุเชิงลบจึงมีทั้งได้รับการยอมรับและต่อต้านจากผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุส่วนหนึ่งยอมรับโดยคุณผู้ต่อภาพลักษณ์ที่สังคมประกอบสร้างว่าเป็นเช่นนั้นจริง การเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรัง ร่างกายอ่อนแอร่วงโรยตามวัย ดูแลตัวเองได้ไม่เพียงพอ มีผู้ดูแล รัฐก็ต้องจัดสวัสดิการหรือการสงเคราะห์ผู้สูงอายุ^{2,13} ผู้สูงอายุบางส่วนจำยอมด้วยมีอาจต้านทานอำนาจทางวาทกรรมอัตลักษณ์เชิงลบ ถึงแม้ว่าตนเองเป็นกลุ่มที่มีศักยภาพ แข็งแรง เช่น การเกษียณอายุ ซึ่งมีนัยยะของความหมดประสิทธิภาพในการทำงาน¹ ที่ผู้สูงอายุเองมีอาจปฏิเสธได้เช่นกัน ในขณะที่ผู้สูงอายุอีกกลุ่มมิได้ยอมจำนนต่ออัตลักษณ์ความอ่อนแอต่อค่าที่สังคมประกอบสร้างให้ ด้วยการปฏิเสธอัตลักษณ์ดังกล่าวและประกอบสร้างอัตลักษณ์ใหม่คือการมีคุณค่าแก่ชุมชน และช่วงชิงพื้นที่ทางวาทกรรมกับวาทกรรมอัตลักษณ์เดิม

ผู้สูงอายุประกอบสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ใหม่ด้วยการเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณค่าผ่านวิถีชีวิตของผู้สูงอายุ ได้แก่ การเป็นผู้ให้การช่วยเหลือดูแลชุมชนมากกว่าการเป็นผู้สูงอายุที่ต้องรอรับการสงเคราะห์ การเป็นผู้นำกลุ่มหรือผู้นำชุมชน การเป็นจิตอาสาในการพัฒนาชุมชน การดูแลผู้สูงอายุหรือบุคคลในชุมชน การทำกิจกรรมทางศาสนา และปฏิบัติการผ่านกิจกรรมกลุ่มทุนทางสังคมที่ผู้สูงอายุเป็นสมาชิก² ในขณะที่การช่วงชิงพื้นที่ทางวาทกรรมกับวาทกรรมเดิมนั้น ผู้สูงอายุได้สื่อสารให้ชุมชนและสังคมภายนอกรับรู้ถึงอัตลักษณ์ใหม่ที่ผู้สูงอายุประกอบสร้างขึ้นผ่านวิถีชีวิตของผู้สูงอายุ เช่น การมีบทบาททางสังคมในชุมชน การเป็นประสบความสำเร็จในชีวิตและการทำงาน การเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน ตลอดจนการได้รับรางวัลที่แสดงถึงควมมีคุณค่าด้านต่าง ๆ จากหน่วยงานองค์กรภายนอกชุมชน

ถึงแม้สถาบันทางสังคมประกอบสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุด้วยค่า ผลิตซ้ำและตอกย้ำความเชื่อ ทัศนคติ ค่านิยม หรือบรรทัดฐานในทางลบที่มีต่อผู้สูงอายุ นำไปสู่ความลำเอียงหรือการเลือก

ปฏิบัติต่อผู้สูงอายุในเชิงลบ ทั้งจากนโยบายรัฐ เศรษฐกิจ สังคม หรือระบบการดูแลผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุส่วนหนึ่ง ยอมรับและเชื่อโดยคุณภู่อัตลักษณ์ที่สังคมประกอบสร้าง บางส่วนจ่ายยอมโดยมีอาจต้านทาน ในขณะที่บางกลุ่มปฏิเสธอัตลักษณ์ดังกล่าวด้วยการประกอบสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ใหม่คือความเป็นผู้มีคุณค่าต่อชุมชน และสร้างการรับรู้ด้วยการสื่อสารกับสังคมชุมชน ผ่านการทำกิจกรรมและวิถีชีวิตที่มีคุณค่าต่อชุมชน ก่อให้เกิดความความเชื่อ ทศนคติ และการปฏิบัติเชิงบวกต่อผู้สูงอายุ ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้ จึงต้องการศึกษาถึงกระบวนการประกอบสร้างวาทกรรมอัตลักษณ์ควมมีคุณค่าของผู้สูงอายุในชุมชนผ่านวิถีชีวิตของผู้สูงอายุ และบริบทสังคมวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ และกระบวนการช่วงชิงพื้นที่ทางวาทกรรมใหม่กับวาทกรรมเดิม จนเป็นที่ยอมรับในอัตลักษณ์ของการมีคุณค่าต่อชุมชนสู่การสร้างทัศนคติ ความเชื่อและการปฏิบัติเชิงบวกสำหรับผู้สูงอายุในชุมชน

วัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อศึกษาวาทกรรมคุณค่าผู้สูงอายุและการประกอบสร้างอัตลักษณ์คุณค่าผู้สูงอายุในชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย การศึกษาครั้งนี้ใช้การศึกษาวิธีการวิเคราะห์วาทกรรม (discourse analysis) ด้วยการวิเคราะห์ที่วาท การวิเคราะห์ที่ปฏิบัติการทางวาทกรรม และการวิเคราะห์ปฏิบัติการทางสังคมวัฒนธรรม ร่วมกับการศึกษาบริบทชุมชนวัฒนธรรมวิถีชีวิตผู้สูงอายุ และการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ

การเลือกพื้นที่วิจัย ผู้วิจัยเลือกชุมชนระดับตำบลแห่งหนึ่งที่สะท้อนปรากฏการณ์เกี่ยวกับการประกอบสร้างอัตลักษณ์คุณค่าผู้สูงอายุของชุมชน การมีแหล่งทุนทางสังคมที่มีศักยภาพในชุมชน กลุ่มทุนทางสังคมในชุมชนที่ผู้สูงอายุมีบทบาทสำคัญ เช่น โรงเรียนผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรม กลุ่มพัฒนาที่ดินเพื่อการเกษตร ซึ่งมีกิจกรรมทั้งที่เป็นรายได้ สร้างอาชีพ การส่งเสริมสุขภาพ การสร้างสัมพันธ์ภาพในชุมชน และกลุ่มทุนทางสังคมในชุมชนที่หนุนเสริมศักยภาพ

และคุณค่าผู้สูงอายุ เช่น กลุ่มกองทุนและสวัสดิการชุมชน กลุ่มอาชีพต่าง ๆ กลุ่มอาสาต่าง ๆ และองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น

ผู้ให้ข้อมูล การศึกษาวาทกรรมอัตลักษณ์คุณค่าผู้สูงอายุในชุมชน ด้วยการวิเคราะห์วาทกรรมร่วมกับศึกษาถึงบริบทวัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่มีต่อคุณค่าผู้สูงอายุ ทั้งจากมุมมองผู้สูงอายุ และบุคคลอื่นในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าผู้สูงอายุ ดังนั้น การเลือกผู้ให้ข้อมูลจึงเลือกแบบจำเพาะเจาะจงจากผู้มีประสบการณ์ตรง จำนวน 50 คน ประกอบด้วย 1) ผู้สูงอายุ ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ทั้งที่มีศักยภาพหรือเป็นที่เคารพยอมรับของคนในชุมชนหรือเป็นแกนนำหลัก เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำทางศาสนา หมอเป่า หมอจำ พอพรหมณ์ ประธานกลุ่ม/ชมรมต่าง ๆ และผู้สูงอายุอื่น ๆ เช่น ผู้สูงอายุที่ทำงานทั่วไปทั้งที่แข็งแรง เจ็บป่วย พิการ จำนวน 31 คน 2) ผู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน เช่น นายกองค้การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น กลุ่มแกนนำ เช่น อสม. อบพร. อาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุ กลุ่มเด็กและเยาวชน กลุ่มอาชีพในชุมชน กลุ่มสวัสดิการในชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มคนวัยทำงาน จำนวน 14 คน และ 3) หน่วยบริการผู้สูงอายุ เช่น รพสต. และ อบต.จำนวน 6 คน เป็นต้น

การเข้าถึงผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยเคยทำงานในโครงการพัฒนาระบบการดูแลผู้สูงอายุโดยชุมชนท้องถิ่นและหลักสูตรผู้สูงอายุ และการเตรียมพื้นที่เพื่อถอดบทเรียนกระบวนการดูแลผู้สูงอายุ และการติดตามหลักสูตรสำหรับตำบลต้นแบบการพัฒนาระบบการดูแลผู้สูงอายุโดยเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง ทำให้ผู้วิจัยได้รู้จักกับเจ้าหน้าที่ใน อบต. เช่น นักพัฒนาชุมชน ผู้รับผิดชอบงานสวัสดิการ ปลัด อบต. ซึ่งเป็นบุคคลในชุมชนรู้จักข้อมูลบริบทชุมชน ผู้สูงอายุและประชาชนในชุมชนเป็นอย่างดี เจ้าหน้าที่เหล่านี้ได้นำพาผู้วิจัยให้รู้จักกับผู้ให้ข้อมูลอื่น ๆ ในชุมชน ทั้งผู้สูงอายุ แกนนำ และผู้นำชุมชน ผู้วิจัยได้เข้าพังกังคินในชุมชน ทำให้ได้มีโอกาส

เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน เช่น งานวันปีใหม่ งานสงกรานต์ การทำบุญสะเดาะเคราะห์หมู่บ้าน งานศพ งานมงคลสมรส งานกฐิน ผ้าป่า เป็นต้น ในขั้นตอนของการศึกษาข้อมูลและบริบทชุมชนผู้วิจัยได้ทำหนังสือจากมหาวิทยาลัยขอนแก่น ถึงผู้นำชุมชนองค์การบริหารส่วนตำบล โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล เป็นต้น เพื่อขออนุญาตเข้าศึกษาข้อมูลในพื้นที่

เครื่องมือการวิจัย การวิเคราะห์ห้วงกรรมผ่านการศึกษาริบทวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าผู้สูงอายุ โดยการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยจึงเป็นเครื่องมือสำคัญ และเป็นส่วนหนึ่งในงานวิจัยที่ไม่สามารถแยกออกไว้ต่างหากได้ ผู้วิจัยได้พัฒนาการเป็นนักวิจัยและการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ จากการทำงานด้านผู้สูงอายุในชุมชน ทั้งจากการเป็นพยาบาลผู้ปฏิบัติงานในศูนย์สุขภาพชุมชนมาโดยตลอดยี่สิบกว่าปี การจบปริญญาโทสาขาการพยาบาลชุมชน ได้รับวุฒิปริญญาบัตรปฏิบัติการพยาบาลชั้นสูงสาขาเวชปฏิบัติชุมชน ในระหว่างศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิต ผู้วิจัยได้เรียนในรายวิชาการวิทยาการวิจัย การฝึกประสบการณ์การวิจัยเชิงคุณภาพ รวมทั้งการที่ผู้วิจัยได้เข้าไปเป็นทีมวิจัยร่วมกับอาจารย์ที่ปรึกษาในการทำวิจัยที่ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในกระบวนการศึกษาวิจัยมาโดยตลอด เช่น การพัฒนาระบบการดูแลผู้สูงอายุโดยชุมชนท้องถิ่น¹⁴ ทำให้ผู้วิจัยมีความสามารถและศักยภาพในกระบวนการทำวิจัยเป็นอย่างดี

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วมที่ผู้วิจัยได้พักอาศัยที่บ้านผู้ใหญ่วัยเป็นเวลานานเพื่อสะดวกในการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน เช่น การทำบุญบ้าน การทำบุญสะเดาะเคราะห์หมู่บ้าน การไปร่วมงานศพของคนในชุมชน งานสงกรานต์ เป็นต้น สำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยประเด็นคำถามประสบการณ์ชีวิตผู้ให้ข้อมูล เช่น วิถีชีวิตแต่ก่อนเป็นอย่างไร ปัจจุบันเป็นอย่างไร สุขภาพเป็นอย่างไร มีโรคประจำตัวอะไร รายได้เป็น

อย่างไร พอเลี้ยงตัวเองหรือช่วยเหลือเลี้ยงคนอื่นอย่างไรในแต่ละวันทำอะไรบ้าง ชุมชนมีงานบุญประเพณีอะไรบ้างแล้วช่วยทำอะไรบ้าง เป็นต้น สำหรับประเด็นคำถามความหมายผู้สูงอายุตามการรับรู้ของผู้ให้ข้อมูล เช่น อยากรู้เรียกว่าผู้สูงอายุ คิดว่าตัวเองเป็นผู้สูงอายุหรือไม่อย่างไร ประเด็นความหมายของคุณค่าผู้สูงอายุ เช่น ผู้สูงอายุแบบไหนจึงเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณค่าหรือไม่มีคุณค่า ใครบ้างที่เป็นผู้สูงอายุที่มีคุณค่า ทำไมผู้สูงอายุบางคนดูมีคุณค่าแต่บางคนดูต้อยค่า เป็นต้น ประเด็นคุณค่าผู้สูงอายุในชุมชน เช่น ผู้สูงอายุแต่ละวันทำอะไร ช่วยลูกหลานทำงานอย่างไร เวลาคนในครอบครัวเกิดปัญหาหรือความขัดแย้งผู้สูงอายุทำอย่างไร เคยมีใครมาขอคำแนะนำเรื่องอะไรอย่างไร เป็นต้น สำหรับการสนทนากลุ่ม เป็นการสนทนา พูดคุย ปรึกษาหารือกับผู้ให้ข้อมูลพร้อมกันหลายคน ในประเด็นที่ต้องการหาข้อสรุปเกี่ยวกับคุณค่าผู้สูงอายุ การส่งเสริมคุณค่าผู้สูงอายุ ระบบการดูแลผู้สูงอายุ หรือประเด็นอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสังเกตและการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม ได้แก่ ผู้สูงอายุ กลุ่มแกนนำ ผู้นำชุมชน กลุ่มอาสาสมัครหมู่บ้านกลุ่มต่าง ๆ กลุ่มคนวัยทำงาน พยาบาล นักพัฒนาชุมชน เป็นต้น โดยมีคำถาม เช่น คุณค่าผู้สูงอายุคืออะไร ผู้สูงอายุเป็นสมาชิกกลุ่มชมรมอะไรบ้าง กิจกรรมของกลุ่มชมรมส่งเสริมคุณค่าผู้สูงอายุอย่างไร องค์การบริหารส่วนตำบลส่งเสริมคุณค่าผู้สูงอายุอย่างไร แต่ละกลุ่มส่งเสริมต่างกันหรือไม่อย่างไร ผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยมีการส่งเสริมคุณค่าหรือไม่อย่างไร เป็นต้น

การวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลโดยการจำแนกข้อมูลเป็นหมวดหมู่หรือประเภท การวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล การวิเคราะห์เชิงวัฒนธรรมและการวิเคราะห์ห้วงกรรม การวิเคราะห์โดยการจำแนกข้อมูลเป็นหมวดหมู่หรือประเภท เช่น วาทกรรมอัตลักษณ์คุณค่าผู้สูงอายุ เช่น “ทุกชีวิตมีค่า” “ผู้ช่วยเหลือชุมชน” “ผู้ให้วิชาความรู้” “ผู้นำพา” เป็นต้น การวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล โดยเปรียบเทียบให้ความ

สัมพันธ์ว่าแต่ละปรากฏการณ์ เหตุการณ์ พฤติกรรม เหล่านั้นมีอะไรที่สัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกันในแง่ไหนบ้าง เช่น วาทกรรม “ทุกชีวิตมีค่า” “ผู้ช่วยเหลือชุมชน” “ผู้ให้วิชาความรู้” “ผู้นำพา” ที่สัมพันธ์กับกิจกรรมการดูแลผู้สูงอายุด้วยการสร้างพื้นที่สาธารณะที่เอื้อต่อผู้สูงอายุ โดยมีผู้ปฏิบัติหลักได้แก่ อบต. รพสต. วัด และกลุ่มอาชีพในชุมชน เป็นต้น ส่วนการวิเคราะห์เชิงวัฒนธรรม ที่เป็นการเชื่อมโยงบริบททางกายภาพ สังคมและวัฒนธรรมเข้ากับพฤติกรรมของผู้สูงอายุ เช่น วาทกรรม “ผู้นำพา” การทำพิธีกรรมเป็นสิ่งทรงคุณค่าในวิถีของชุมชน ผู้ที่เป็นผู้นำทำกิจกรรมที่ทรงคุณค่าได้ จึงได้รับการเคารพนับถือจากชุมชนไปด้วย ผู้ทำพิธีกรรมทางศาสนา จักต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถและคุ้นเคยกับกิจกรรมทางศาสนาที่มากพอสมควรจึงได้รับการยอมรับและนับถือให้คุณค่าในการทำพิธีกรรม เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้วิเคราะห์วาทกรรมตามขั้นตอนของ แฟร์คลัฟ¹⁵ ประกอบด้วยการวิเคราะห์ 1) ตัวบท (text) ด้วยการบรรยายความหมาย การสร้างความหมาย 2) ปฏิบัติการทางวาทกรรม (discursive practice) ด้วยการวิเคราะห์กระบวนการผลิตสร้างความหมาย ความหมายแฝงนัยและอุดมการณ์ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ และ 3) ปฏิบัติการทางสังคมวัฒนธรรม (sociocultural practice) ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุและคุณค่าผู้สูงอายุและนำไปใช้วาทกรรมผู้สูงอายุ เช่น วาทกรรม “ญาติผู้ใหญ่” หมายถึง ญาติที่มีอายุมากกว่าหรือมีลำดับศักดิ์สูงกว่า ได้แก่ พี่ น้า อา ลุง ป้า ปู่ ย่า ตา ยาย การปฏิบัติตนต่อญาติผู้ใหญ่ด้วยการเคารพดูแลเป็นการแสดงความกตัญญู และคนในชุมชนยกย่องผู้สูงอายุเป็นญาติผู้ใหญ่คนหนึ่งและแสดงออกด้วยการให้ความเคารพ นับถือและดูแล เป็นต้น

ความน่าเชื่อถือของข้อมูล การตรวจความถูกต้องและเชื่อถือได้ของข้อมูล เกิดขึ้นเมื่อเริ่มรวบรวมข้อมูลและจัดแฟ้มข้อมูล โดยใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (triangulation)^{16,17} ได้แก่ การตรวจสอบข้อมูลที่มาจากหลายแหล่ง เช่น ในด้านแหล่งเวลาที่ต่างกัน

ในด้านสถานที่ต่างกัน ในด้านบุคคลที่ต่างกัน และ วิธีรวบรวมข้อมูลที่ต่างกัน ดังเช่น การหาผู้สูงอายุที่มีคุณค่าและเป็นที่เคารพนับถือของชุมชน ผู้วิจัยได้ถามจากผู้ให้ข้อมูลหลายคน และการสนทนากลุ่มเพื่อยืนยันรายชื่อผู้สูงอายุที่ตรงกัน จากนั้นผู้วิจัยได้สังเกตการทำงาน กิจกรรมและวิถีชีวิตของผู้สูงอายุนั้น ๆ และได้สัมภาษณ์เชิงลึกร่วมด้วย นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ตรวจสอบการวิเคราะห์ตีความ และการสะท้อนคิดร่วมกับอาจารย์ที่ปรึกษาซึ่งเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในด้านการพัฒนาระบบสุขภาพชุมชน และการพัฒนาระบบการดูแลผู้สูงอายุในชุมชนท้องถิ่น

จริยธรรมการวิจัย การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยต้องคำนึงถึงหลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ได้แก่ หลักความเคารพในบุคคล โดยผู้วิจัยแนะนำตนเอง วัตถุประสงค์ ขั้นตอนการวิจัย และการนำใช้ผลการวิจัยต่อไป หลักผลประโยชน์หรือไม่ก่ออันตราย โดยไม่เป็นการรบกวนวิถีชีวิต การทำกิจกรรมหรือการเดินทางของผู้สูงอายุ ผู้วิจัยได้นัดหมายผู้ให้ข้อมูลตามวันเวลา สถานที่ตามความสะดวกของผู้ให้ข้อมูลเป็นหลัก ผู้วิจัยคำนึงถึงประโยชน์ สวัสดิภาพ สิทธิของผู้ให้ข้อมูล และคำนึงถึงความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นแก่ผู้ให้ข้อมูล และหลักยุติธรรม ได้คำนึงถึงการเลือกผู้ให้ข้อมูลที่ไม่จำเพาะแก่ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ ผู้ที่แข็งแรง มีสุขภาพดี หรือผู้ที่ประสบความสำเร็จและยังให้คุณประโยชน์ต่อชุมชนเท่านั้น แต่รวมถึงผู้สูงอายุกลุ่มที่เจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรัง ผู้สูงอายุยากจน ด้อยโอกาส และต้องการการดูแล นอกจากนี้ผู้วิจัยยังคำนึงถึงหลักในความเป็นส่วนตัว และรักษาความลับของผู้ให้ข้อมูล ด้วยการไม่นำเสนอชื่อจริง หรือสัญลักษณ์ที่สามารถสื่อถึงผู้ให้ข้อมูลได้ การขออนุญาตบันทึกภาพและเสียงต้องทำลายหลังการทำวิจัยสิ้นสุดลง การวิจัยครั้งนี้ ผ่านการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์มหาวิทยาลัยขอนแก่น ตามหนังสือรับรองลำดับที่ 4.3.01:14/2558 เลขที่ HE 582093 ลงวันที่ 27 พฤษภาคม 2558

ผลการศึกษา ผลการศึกษา วาทกรรม อัตลักษณ์คุณค่าผู้สูงอายุประกอบด้วย ทุกชีวิตมีค่า ผู้ช่วยเหลือชุมชน ผู้ให้วิชาความรู้ ผู้นำพา ใคร ๆ ก็รู้จัก ผู้มีพระคุณ และเป็นญาติผู้ใหญ่ สามารถอธิบายวาทกรรมอัตลักษณ์คุณค่าผู้สูงอายุในชุมชน ได้ดังนี้

1. ทุกชีวิตมีค่า ทุกสรรพสิ่งต่างมีคุณค่าในตัวเองโดยไม่ต้องสัมพันธ์กับสิ่งอื่น ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีคุณค่าในตัวเอง คุณค่าต่อการมีชีวิต ในทัศนะของคนในชุมชนมองว่าผู้สูงอายุทุกคนเป็นผู้ที่มีคุณค่า มีคุณค่าในฐานะของการเป็นคนคนหนึ่งในชุมชน ถึงแม้ว่าจะเป็นผู้ที่มีอายุมากแล้วก็ตาม “ในชุมชนเราเรามองว่าผู้สูงอายุทุกคนมีคุณค่า การที่ท่านไม่ได้ก่อความเดือดร้อนให้ใคร เราถือว่ามีคุณค่า อย่างน้อยก็มีคุณค่าในชีวิตของคน เพราะฉะนั้นถ้าเราบอกคนนี่ไม่มีค่าเลย อายุมากแต่ไม่มีคุณค่า นั่นคือความรู้สึกของเราไปตัดสิน เพราะฉะนั้นผู้สูงอายุทุกคนอยู่ในชุมชน ถือว่าเป็นบุคลากรที่มีคุณค่า” แม้ว่าผู้สูงอายุจะเจ็บป่วยแต่ก็ยังคงคุณค่าของการเป็นบุคคลสำคัญของครอบครัว “ผู้สูงอายุทุกคนมีคุณค่าในตัวเอง ถึงแม้จะเจ็บป่วยติดเตียงแต่ก็มีคุณค่าต่อครอบครัวเขา เพราะว่าเขามีลูกมีหลาน มีคนในครอบครัวที่รักและเคารพผู้สูงอายุอยู่” ในขณะที่ผู้สูงอายุเองรู้สึกถึงการมีคุณค่าของการมีชีวิตอยู่เช่นกัน

2. ผู้ช่วยเหลือชุมชน คุณค่าการเป็นผู้ช่วยเหลือชุมชนของผู้สูงอายุเกิดจากการที่ผู้สูงอายุใช้ความรู้สติปัญญา แรงกายหรือทุนทรัพย์ และประสบการณ์ชีวิตที่สั่งสมมาช่วยทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ทั้งที่เป็นบทบาทหน้าที่ และการเป็นจิตอาสา เช่น ผู้สูงอายุเป็นผู้ก่อตั้งชุมชน ผู้นำทางจิตวิญญาณ ผู้นำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำกลุ่มกิจกรรม การเป็นจิตอาสาต่าง ๆ “ผมสวมหมวกหลายใบ เป็นประธานกองทุนแม่ของแผ่นดิน ประธานกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กำจัดขยะด้วยไส้เดือน ประธานกลุ่มกองทุนสวัสดิการ ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ประธานกลุ่มพัฒนาที่ดินเพื่อการเกษตร กลุ่มฝึกปลอดภัยพิช

ประธานกลุ่มฌาปนกิจผู้สูงอายุหมู่บ้าน และอื่น ๆ ทำเพราะอยากให้ชุมชนดี ผมทำด้วยจิตอาสาไม่มีเงินค่าตำแหน่งอะไร บางที่เราไปเป็นวิทยากร ค่าวิทยากรยังเอามาแจกเอามาเลี้ยงชาวบ้านที่เขามาช่วยงานมาช่วยเตรียมสถานที่หมดเลย” หรือผู้สูงอายุวัยหกสิบสามปีที่ยังเป็น อาสาทักซ์พิกซ์ “ผมเป็น อปพร. มานานหลายปี ตั้งแต่ยังเป็นหนุ่ม และตอนนี้ก็ทำงานที่หน่วยอาสาทักซ์พิกซ์ของตำบล ที่ยังทำอยู่เพราะใจมันรักนะอยากให้ชุมชนเราดี มีการช่วยเหลือกันนะ หัวหน้าที่ก็เป็นคนหนุ่มนะ แต่เขาให้การยอมรับเราเพราะเราเคยทำมาก่อน” นอกจากนี้ผู้สูงอายุบางคนยังเป็นผู้ช่วยเหลือชุมชนและสนับสนุนกิจกรรมชุมชนด้วยการบริจาคเงิน วัสดุอุปกรณ์ อาหารหรือเครื่องดื่มในการทำกิจกรรมชุมชน เป็นต้น

3. ผู้ให้วิชาความรู้ คุณค่าผู้สูงอายุในการเป็นผู้ให้วิชาความรู้ เกิดจากผู้สูงอายุนำวิชาความรู้ที่สั่งสมในตัวทั้งที่จากการร่ำเรียนในโรงเรียนและความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ชีวิตผ่านการลองผิดลองถูกและทดลองว่าใช้ได้จริงด้วยการถ่ายทอดความรู้แก่คนรุ่นหลังในชุมชนเพื่อสืบสานและนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนต่อไป และเป็นการเรียนรู้รากเหง้าของชุมชน หมอสมุนไพรมือเป็นผู้ที่ใช้ความรู้ด้านพืชสมุนไพรรักษาโรคในชุมชน เป็นผู้ให้ความรู้ด้วยการเป็นวิทยากรถ่ายทอดประสบการณ์ในเวทีวิชาการต่าง ๆ และเป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาดูงานด้านสมุนไพรมือ “ความรู้ ประสบการณ์ที่ได้มามีอยากถ่ายทอดให้ลูกหลาน คือว่าไม่อยากให้มันสูญหายเพราะว่าตอนนี้ถ้าผู้สูงอายุไม่มีการถ่ายทอดให้ลูกหลาน ๆ ก็ไม่รู้แล้วว่ามันมีอะไรบ้างที่ผู้สูงอายุเขามี มันก็จะหายไปกับผู้สูงอายุ” ผู้สูงอายุเชี่ยวชาญดินและเกษตรอินทรีย์ได้ถ่ายทอดความรู้จากประสบการณ์การทำปุ๋ยอินทรีย์ การปลูกผักปลอดสารพิษและเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการเกษตรแก่ชุมชน ผู้สูงอายุกลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้านได้ถ่ายทอดการเล่นดนตรีพื้นบ้านแก่เด็กและเยาวชน เพื่อการดำรงอยู่ของประวัติศาสตร์ชุมชน “ผู้สูงอายุบางท่าน

มีวิชาความรู้ไม่ว่าจะเป็นศิลปะต่าง ๆ เช่น การสืบสานดนตรีไทย ภูมิปัญญาต่าง ๆ ให้ลูกหลานได้สืบทอดจากผู้สูงอายุต่อไป ถ้าไม่มีการถ่ายทอดคุณค่าความดีของท่านเอาไว้ ก็จะไม่มีการสืบสานต่อ ความรู้นั้นก็จะหายไป ชุมชนก็จะขาดรากเหง้าไป”

4. ผู้นำพา คุณค่าผู้สูงอายุการเป็นผู้นำพานั้นเกิดจากผู้สูงอายุได้แสดงบทบาทการเป็นทั้งผู้นำในชุมชนและเป็นผู้พาทำกิจกรรมในชุมชน บทบาทของการเป็นผู้นำชุมชน เช่น เป็นทีมที่ปรึกษานายกองค้การ บริหารส่วนตำบล เป็นประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ประธานคุ้ม ประธานกลุ่มต่าง ๆ เป็นต้น ดังเช่น ผู้สูงอายุวัยเจ็ดสิบแปดปีอดีตกำนัน ได้รับโอกาสให้ทำงานเป็นที่ปรึกษานายกองค้การ บริหารส่วนตำบล รับผิดชอบงานด้านผู้สูงอายุ และได้รับเลือกให้เป็นประธานโรงเรียนผู้สูงอายุ หรือข้าราชการเกษียณที่ทำหน้าที่ประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร หรือผู้สูงอายุบางคนที่เป็นทั้งประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเป็นประธานกลุ่มองค์กรชุมชนระดับตำบลและระดับหมู่บ้านและเป็นกรรมการกลุ่มต่าง ๆ อีกหลายกลุ่ม “ประธานสภา เป็นอีกคนหนึ่งนะที่ชาวบ้านให้การเคารพนับถือ แก่ทำงานมานาน ทำทุกอย่าง ทำให้หมู่บ้านได้รับรางวัลหมู่บ้านตัวอย่าง และเป็นที่ศึกษาดูงานหลายอย่างด้วย”

สำหรับบทบาทเป็นผู้พา ผู้สูงอายุจะเป็นผู้พาทำกิจกรรมในชุมชน ศาสนพิธี งานบุญประเพณีของชุมชน เช่น “การทำพิธีกรรมหรือประเพณีในชุมชนจะมีผู้สูงอายุที่ทำหน้าที่เป็นผู้พาชาวบ้านจัดเตรียมเครื่องบูชาในงานศาสนาพิธี หรือกรณีการทำบุญบ้านเจ้าภาพจึงต้องเป็นฐานะในการเชิญให้ผู้สูงอายุที่เป็นที่เคารพนับถือของชุมชนไปเป็นผู้พาทำพิธีทุกครั้ง เพื่อเป็นศิริมงคล” หรือ การทำบุญเสาะเคราะห์หมู่บ้านหรือการรำแม่ตเพื่อปัดเป่าสิ่งไม่ดีและเคารพบูชาบรรพบุรุษที่มีผู้สูงอายุเป็นร่างทรง “หมู่บ้านเราก็จะมีการรำแม่ตหรือเล่นผีตายาย เป็นการบูชาผีบรรพบุรุษ พอผีปูดเข้าร่างทรงแล้วลูกหลานก็จะถามว่าที่มานั้น

เป็นใคร หมู่บ้านเราจะเป็นอย่างไร มีเภทภัยอะไร แล้วเราก็จะขอให้ผีตายายที่มากบอกว่าเราต้องทำอะไรจะแก้กันอย่างไรด้วย ร่างทรงก็จะตอบแต่เป็นเสียงของคนแก่ที่ตายไปแล้ว” เป็นต้น

5. ใคร ๆ ก็รู้จัก เกิดจากผู้สูงอายุเป็นผู้ได้รับการยอมรับนับถือทั้งจากคนในชุมชนและนอกชุมชน ผู้สูงอายุเป็นทุนทางสังคมระดับบุคคลที่สำคัญในชุมชน เป็นผู้ที่ถูกยอมรับในฐานะผู้ที่มีความรู้ความสามารถ ผู้เชี่ยวชาญ ปราชญ์ชุมชน ผู้ประสบความสำเร็จในบทบาทหน้าที่ การเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่น หรือการเป็นผู้ที่มีวิถีชีวิตที่ดี เช่น อดีตกำนัน อดีตรองนายก อดีตผู้ใหญ่บ้านและอดีตผู้อำนวยการโรงเรียน ที่ทำงานเพื่อพัฒนาชุมชนจนได้รับบทบาทการเป็นที่ปรึกษานายกองค้การ บริหารส่วนตำบล “คุณค่าผู้สูงอายุมันสำคัญนะ จากที่เราทำงานให้ชุมชน เป็นผู้นำ เป็นรองนายก เราทำงานกับชาวบ้านทำงานกับผู้สูงอายุจนเขายอมรับในผลงาน เขานับถือเรานั้นก็เป็นต้นทุนนะ จะทำอะไรต่อไปมันก็ง่าย จะติดต่อหน่วยงานหรือขอความร่วมมือจากชาวบ้านมันก็ง่ายเพราะเขาศรัทธาและนับถือเรา” ผู้สูงอายุยังเป็นที่รู้จักจากการที่มีวิถีชีวิตที่ดี เป็นผู้ที่ครองตนดี มีศีลธรรม เช่น “พ่อเผด็จ แก่เป็นผู้สูงอายุที่ชาวบ้านนับถือมาก อยู่ในศีลในธรรม เวลาทำบุญต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นที่บ้านหรือที่วัด แก่เป็นคนจัดพิธีเป็นคนพาลูกบ้านทำ จะเตรียมเครื่องครุเครื่องคายอะไรยังไงต้องให้แกพาทำ ต้องเป็นแกเท่านั้น” ผู้สูงอายุที่เชี่ยวชาญและเป็นปราชญ์ชุมชน เช่น หมอสมุนไพร หมอพราหมณ์ ร่างทรงรำแม่ต หรือกลุ่มผู้สูงอายุที่ทำกิจกรรมสำคัญในชุมชน เช่น กลุ่มอนุรักษ์ดนตรีไทย วงปี่พาทย์ วงกลองยาว กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรหรือผู้สูงอายุที่เป็นต้นแบบของการครองเรือน เช่น ผู้สูงอายุที่ได้รับรางวัลครอบครัวตัวอย่าง เป็นต้น

6. ผู้มีพระคุณ หมายถึง การที่ผู้สูงอายุได้สร้างคุณประโยชน์ต่อชุมชน ในฐานะและบทบาทที่หลากหลาย เช่น ผู้ก่อร่างสร้างชุมชน ครูอาจารย์

พ่อแม่ปู่ย่าตายาย การก่อสร้างสร้างชุมชนของผู้สูงอายุ เกิดจากการเป็นผู้บุกเบิกก่อตั้งหมู่บ้านและการสร้าง ชนบทธรรมนิยมวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน “ก็ เพราะบุญคุณผู้เฒ่าผู้แก่ที่ทำมาก่อน ถ้าจะว่าไปก็ตั้งแต่ ตั้งหมู่บ้านที่มันเป็นที่ป่ารกนั้น จนพัฒนามาได้ถึงขนาด นี้ ประเพณีที่มีอยู่มันก็มาจาก ผู้เฒ่าผู้แก่เป็นผู้พาทำ เขาทำมาก่อนแล้วทำกันทุกปีผู้เฒ่าผู้แก่จึงเป็นผู้ที่มีบุญ คุณต่อชุมชน” ผู้สูงอายุมีพระคุณในฐานะครูผู้สั่งสอน ลูกศิษย์ในชุมชน เช่น “ผู้สูงอายุของเราที่เป็นครูที่เคย สอนในชุมชนเรานี้ล่ะครับ พอเกษียณแล้วหลายคนก็ มาช่วยงานของชุมชนนะ บางคนก็เป็นกรรมการของ กลุ่ม บางคนก็มาร่วมประชาคมมาแสดงความคิดเห็น ไม่เคยขาดเลย ท่านเป็นผู้มีพระคุณ เวลาวันสงกรานต์ เราก็มองพระคุณน้ำตาหัวท่าน เป็นการตอบแทนบุญ คุณ” ผู้สูงอายุมีพระคุณในการเป็นพ่อแม่ปู่ย่าตายายที่ เลี้ยงดูลูกหลานในครอบครัว “พ่อแม่ปู่ย่าตายายเป็นผู้ มีพระคุณต่อลูกหลาน เราต้องดูแลต้องเลี้ยงดูท่าน ท่าน เป็นผู้ที่มีพระคุณ การที่เราได้เลี้ยงท่านตอบแทนท่าน เป็นการใช้นั้นกรรมของเรานะ มันไม่ใช่ภาระ” เป็นต้น

7. เป็นญาติผู้ใหญ่ ญาติหมายถึงผู้ที่มีเชื้อสายเดียวกันและยังนับรู้จักกันได้ แต่ไม่รวมพ่อ แม่ ลูก สามี ภรรยา ญาติผู้ใหญ่จึงหมายถึงญาติที่มีอายุ มากกว่าหรือมีลำดับศักดิ์สูงกว่า ได้แก่ พี่ น้า อา ลุง ป้า ปู่ย่าตายาย ทวด เป็นต้น การปฏิบัติตนต่อญาติผู้ใหญ่ ด้วยการเคารพดูแลจึงเป็นการแสดงความกตัญญู คนในชุมชนยกย่องผู้สูงอายุเป็นญาติผู้ใหญ่คนหนึ่ง และแสดงออกด้วยการให้ความเคารพ นับถือและดูแล เช่น ผู้นำชุมชนให้ความเคารพและให้ความสำคัญกับ ผู้สูงอายุจัดตั้งญาติผู้ใหญ่ “ถึงแม้ว่าผู้เฒ่าผู้แก่ใน ชุมชนไม่ใช่สายเลือดก็เปรียบเหมือนญาติผู้ใหญ่คน หนึ่งของเราด้วยเมื่อเราอยู่ตรงจุด ๆ นี้อย่างน้อยเรา ต้องมีจิตสำนึก เราต้องปลูกฝังให้น้อง ๆ รู้จักการ เคารพให้ความสำคัญต่อผู้สูงอายุ” หรือ “ผู้สูงอายุใน ชุมชนส่วนใหญ่ก็รู้จักเคารพนับถือกันเกือบหมดนะ ถึง ไม่ใช่ญาติแต่ก็เหมือนญาติผู้ใหญ่คนหนึ่งเหมือนกัน” เป็นต้น

อภิปรายผล

อัตลักษณ์เป็นเครื่องบ่งบอกความเป็นตัวตน ของสรรพสิ่ง สถาบันทางสังคมประกอบสร้างอัตลักษณ์ ผู้สูงอายุด้วยคำด้วยชุดความรู้ด้านความเลื่อมตามวัย คือเจ็บป่วยอ่อนแอเป็นภาวะแบบเหมารวม ก่อให้เกิด การเลือกปฏิบัติต่อผู้สูงอายุ นำไปสู่การออกแบบชุดบริการ ผู้สูงอายุแบบเหมารวมที่รัฐเข้าไปจัดบริการแบบสงเคราะห์ ช่วยเหลือ เช่น การจ่ายเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุตามแบบ เหมารวมตามอายุ หรือการเกษียณอายุหกสิบปีในขณะที่ ผู้สูงอายุยังมีศักยภาพในการทำงาน เป็นต้น ผู้สูงอายุ ในชุมชนได้ปฏิเสธวาทกรรมอัตลักษณ์เชิงลบด้วยการ ประกอบสร้างอัตลักษณ์คุณค่าและช่วงชิงพื้นที่กับวาท กรรมเดิมด้วยการสื่อสารกับชุมชนผ่านกิจกรรมและวิถีชีวิต ผู้สูงอายุในชุมชนจนเป็นที่ยอมรับของชุมชน อัตลักษณ์ คุณค่าประกอบด้วย 2 ลักษณะ คือ คุณค่าในตัวเองและ คุณค่าในฐานะเป็นเครื่องมือให้เกิดประโยชน์ต่อสิ่งอื่น¹⁸ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นถึงการประกอบสร้างอัตลักษณ์ การมีคุณค่าในตัวเองและการยอมรับของชุมชนต่อคุณค่า ชีวิตผู้สูงอายุ ในขณะที่คุณค่าของการยังประโยชน์ต่อ สิ่งอื่นนั้น ผู้สูงอายุประกอบสร้างอัตลักษณ์ของการเป็น ผู้ช่วยเหลือชุมชน ผู้ให้วิชาความรู้ ผู้นำพา ผู้มีศักยภาพ ที่เป็นที่รู้จักของคนทั้งในและนอกชุมชน ผู้มีพระคุณ และเป็นญาติผู้ใหญ่ในชุมชน คุณค่าของผู้สูงอายุส่งผล ทั้งด้านการพัฒนาชุมชนสังคมและเศรษฐกิจ ใน 2 ลักษณะ คือ 1) ผู้สูงอายุยังคุณประโยชน์ในกิจกรรมที่ ก่อเกิดรายได้ค่าจ้างค่าตอบแทน ทั้งที่เป็นรายได้ประจำ และไม่ประจำ เช่น การทำกิจกรรมในภาคเกษตรกรรม การทำงานรับจ้างในชุมชน การทำธุรกิจส่วนตัว และ 2) การยังคุณประโยชน์ของผู้สูงอายุในกิจกรรมบริการแก่ ครอบครัวชุมชนและสังคม ได้แก่ 2.1) การเป็นผู้นำ หรือผู้แทนกลุ่มหรือองค์กร เช่น นายองค์การบริหาร ส่วนตำบล กรรมการหมู่บ้าน แกนนำของกลุ่มแม่บ้าน ชมรมผู้สูงอายุ และกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ของชุมชน เป็นต้น 2.2) การเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีตำแหน่งเป็น กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ 2.3) การเป็นไวยาวัจกร เป็น

ตัวแทนของวัดในการจัดการทรัพย์สินของวัดและทำพิธีกรรมทางศาสนา 2.4) การเป็นอาจารย์และวิทยากรในการถ่ายทอดความรู้หรือสอนหนังสือ 2.5) การเป็นผู้สนับสนุนงานชุมชน 2.6) การสนับสนุนทรัพยากรการเงินสำหรับชุมชนและสังคม และ 2.7) การเป็นอาสาสมัครต่าง ๆ เช่น อสม. อปพร. อาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุที่บ้าน เป็นต้น¹⁹ จะเห็นได้ว่าผู้สูงอายุนั้นได้ประกอบสร้างอัตลักษณ์คุณค่าต่อครอบครัวชุมชนสังคมและเศรษฐกิจ ด้วยการเป็นผู้ที่ทำให้การเป็นผู้ช่วยเหลือชุมชน ให้ความรู้ ผู้นำพาชุมชนในการพัฒนาจนเป็นที่รู้จักของคนทั้งในและนอกชุมชน ดังนั้นผู้สูงอายุจึงมีใช้ผู้ที่ต้องคอยรับการช่วยเหลือดูแลจากชุมชนแบบเหมารวม แต่เป็นผู้ที่มีความสำคัญให้การช่วยเหลือและดูแลและร่วมสร้างชุมชนให้พัฒนาต่อไป

สรุป

สถาบันทางสังคมประกอบสร้างอัตลักษณ์ผู้สูงอายุเชิงลบและอธิบายผู้สูงอายุแบบเหมารวม ในขณะที่ผู้สูงอายุกลุ่มหนึ่งได้ปฏิเสธอัตลักษณ์ดังกล่าวด้วยการประกอบสร้างอัตลักษณ์คุณค่าผู้สูงอายุที่ชุมชนยอมรับ ประกอบด้วย วาทกรรมอัตลักษณ์ทุกชีวิตมีคุณค่าที่ประกอบสร้างให้ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีคุณค่าในชีวิต การเป็นผู้มีพระคุณต่อครอบครัวและชุมชน การเป็นเสมือนญาติผู้ใหญ่ของทุกคนในชุมชน การเป็นผู้ช่วยเหลือชุมชนในกิจกรรมต่าง ๆ การเป็นผู้ให้ความรู้และการถ่ายทอดประสบการณ์แก่ชุมชน การเป็นผู้นำพาการพัฒนาและการทำกิจกรรมชุมชน การเป็นทุนทางสังคมที่ชุมชนใคร ๆ รู้จักและให้การยอมรับจากการทำกิจกรรมต่าง ๆ การศึกษาวาทกรรมและการประกอบสร้างอัตลักษณ์คุณค่าผู้สูงอายุ เป็นการเปิดมุมมองใหม่ ๆ และทำความเข้าใจถึงการให้คุณค่าผู้สูงอายุนำสู่ออกแบบบริการผู้สูงอายุที่สอดคล้องกับวิถีคุณค่าผู้สูงอายุในชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ด้วยอัตลักษณ์ผู้สูงอายุที่มีความหลากหลาย ดังนั้นหน่วยงานที่จำเป็นต้องทำงานด้านผู้สูงอายุหรือการออกแบบบริการผู้สูงอายุจึงต้องตระหนักถึงคุณค่าผู้สูงอายุทั้งที่เป็นคุณค่าภายในและคุณค่าต่อสิ่งอื่น เช่น การออกแบบงานหรือกิจกรรมที่สอดคล้องกับคุณค่าในตัวผู้สูงอายุทุกคน การนำใช้องค์ความรู้ที่มีในตัวผู้สูงอายุ การเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุเข้ามาช่วยเหลือกลุ่มทั้งความรู้ความสามารถ การใช้ร่างกาย หรือการร่วมสนับสนุนบริจาคเป็นวัสดุ อุปกรณ์ หรืออาหารเครื่องดื่มในการทำกิจกรรม การเป็นผู้นำพาพัฒนาและเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน หรือการใช้ศักยภาพของการเป็นผู้ประสานงานในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เพราะเป็นบุคคลที่เป็นที่รู้จักหรือเคารพนับถือของคนในชุมชน เป็นต้น สำหรับข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป นั้น ด้วยในสังคมที่พบเห็นงาน กิจกรรม หรือโครงการส่งเสริมคุณค่าผู้สูงอายุที่จัดขึ้นในวาระโอกาสต่าง ๆ กิจกรรม งาน โครงการเหล่านั้นได้ชื่อว่าโครงการส่งเสริมคุณค่าผู้สูงอายุ ซึ่งการวิจัยควรศึกษาประเด็นโครงการกิจกรรมนั้นตระหนักและสอดคล้องกับวิถีคุณค่าผู้สูงอายุอย่างไร หรือกิจกรรมโครงการส่งเสริมคุณค่าผู้สูงอายุใดเป็นการลดทอนความมีคุณค่าในตัวของผู้สูงอายุ งานกิจกรรมโครงการเหล่านั้นส่งเสริมคุณค่าผู้สูงอายุหรือส่งเสริมคุณค่าของกิจกรรมโครงการนั้นหรือของผู้ดำเนินกิจกรรมเอง

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่สนับสนุนทุนในการศึกษาครั้งนี้

References

1. Prasartkul P, editor. Situation of Thailand elderly 2015. Bangkok: Amarin printing & publishing Co. Ltd.; 2016. (in Thai)

2. Kaewthep K. The old media – the new media: Sign, identity, ideology. Bangkok: Parbpim Ltd.; 2012. (in Thai)
3. Jaraeprapal U, Nuntaboot K, Information for care of the elders by the community. *Journal of Nursing Science & Health* 2016; 39(3): 64–74.
4. Sareeso P, et al. Effectiveness of care model for dependent chronicalty ill older persons. *Journal of Nursing Science & Health* 2017; 40(4): 60–71.
5. National Statistical Office. Survey of elderly person in Thailand. Bangkok: Text and Journal Publication Co. Ltd.; 2014. (in Thai)
6. Charoensin-o-larn C. Development discourse: Power, knowledge, truth, identity and otherness. 5thed. Bangkok: Vipasa printing; 2011. (in Thai)
7. Fueng- fusakul A. Identity. Bangkok: National Research Council; 2003. (in Thai)
8. Thansettakij multimedia. Time Bombs ‘Elderly Society’ rams up state ‘National agenda’ [cited 2017 March 17] Available from <http://www.thansettakij.com>
9. Sunanta. Thai elderly tsunami. [cited 2017 March 17] Available from <http://www.thaihealth.or.th>
10. Thairathonline. Social insurance, brainstorm coping ‘elderly ‘dreaded tsunami fund function fails. [cited 2017 March 17] Available from <https://www.thairath.co.th>
11. Prasartkul P., Chuanwan S., Thianlai K. Elderly: Inner people to be marginalised. In: Vajanasara K, Archavanitkul K, Editors. Marginalised populations and social justice in Thai society. Nakornpathom: Population and Society Publishing.; 2012, p.265–95. (in Thai)
12. Phoonphanich Y, Uthaisaengphaisan, S. The model for promoting health care by community for aging society accommodation. *Journal of Health Science* 2014; 23(2): 226–38. (in Thai)
13. Louiyapong K. Film and the construction of human society, history and nation. Bangkok: Chulalongkorn University Printing House; 2013. (in Thai)
14. Nuntaboot K, editors. Guide to knowledge management on elderly care system development of local communities. Bangkok: Thai health promotion foundation; 2014. (in Thai)
15. Fairclough N. Discourse and social change. Cambridge: Polity Press; 1992.
16. Thurmond VA. The point of triangulation. *Journal of Nursing Scholarship* 2001; 3(33): 253–8.
17. Chantavanich S. Qualitative research methods. Bangkok: Chulalongkorn University; 2006. (in Thai)
18. Rader M, Jessup B. Art and human values. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice–Hall, Inc.; 1976.
19. Sombut L., Yodphet S., Sakdaphorn T. Productive ageing and socio–economic Development in Thailand [Internet] 2001 [cited 2017 March 17] Available from [http://www.thaitgri.org/images/document/Relative work/edoc_7378.pdf](http://www.thaitgri.org/images/document/Relative%20work/edoc_7378.pdf)